

УДК 37.011

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович,
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної
підготовки, Львівська академія Національного
авіаційного університету

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

У статті здійснено аналіз професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців в контексті культурологічного підходу. Автором теоретично обґрунтовується доцільність впровадження культурологічного підходу у процес професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, що сприятиме формуванню цілісної системи світосприйняття, підвищенню їх загальної культури, а також становленню суб'єктом професійної культури.

Ключові слова: культурологічний підхід, професійна підготовка, професійна культура, методологія, культурно-освітнє середовище.

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних процесів, масштаби сучасної експансії призводять до нівелювання національних культур, актуалізують проблему необхідності їх збереження, мотивують до становлення культурологічного підходу як пріоритетного в сучасній системі освіти. Вхідження України до світового освітнього простору, розвиток процесів гуманізації та гуманітаризації освіти ставлять перед вищою школою завдання пошуку нових шляхів та підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців. Разом з тим, інтенсивні зміни, що відбуваються в соціокультурному просторі нашої країни протягом останніх років, торкаються різних сфер діяльності людини, в тому числі всіх рівнів освітньої системи. Сучасна освітня парадигма спирається на підходи, спрямовані на формування цінностей та смислів діяльності, культури сучасного фахівця. За таких умов культурологічний підхід стає одним з основних методологічних підходів до організації освітнього процесу у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень проблеми культурологічного підходу в освіті передусім варто відзначити праці вітчизняних та зарубіжних вчених: А. Арнольдової, М. Бастун, І. Балхарової, В. Гури, І. Зязюна, І. Колголморрової, А. Погодиної, Г. Тарасенко, Є. Фортунатової, Н. Щуркової та ін. Цими дослідниками розроблено низку концептуальних положень культурологічного підходу, принципи організації та перебігу освітнього процесу в контексті такого підходу.

Значну кількість плідних ідей знаходимо у працях вчених, присвячених полікультурній освіті, де остання розглядається не тільки як феномен культури, але й як парадигма освіти нового типу: Н. Баришніков, В. Борисенков, О. Гукаленко, А. Данилюк, Ю. Давидов, В. Сафонова та ін.

Системотвірна роль для педагогічної теорії і практики, процесуально-функціональні аспекти культурологічного підходу висвітлено у роботах А. Арнольдова, Є. Бондаревської, В. Гури, І. Зязюна, І. Колмогорової, Н. Крилової, Г. Тарасенко, Н. Щуркової та ін. Проте, як свідчить аналіз наукової літератури, низка методологічних аспектів застосування культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх авіаційних фахівців потребує більш ґрунтовного вивчення.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування сутності культурологічного підходу в освітній галузі загалом та його значення як методологічної основи професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурологія – наука з дослідження культури як системи смислів, що мають свою сутність і способів їх осягнення. Культурологія

вивчає культуру у всій повноті її проявів і в її сутності, включає в себе теорію культури та історію її становлення і розвитку. Будучи наукою інтегративною, вона узагальнює науковий контент філософії, історії, мовознавства, археології, етнографії, релігієзнавства та інших наук, які вивчають різні аспекти суспільного та індивідуального буття людини. У наукових колах культурологію поділяють на фундаментальну і прикладну, куди входять соціальна і культурна антропологія, психологічна антропологія, культурна семантика, теорія і методика соціокультурних взаємодій громадських інститутів й інші наукові дисципліни. Предметом розгляду культурології є також питання щодо способів культурної ідентифікації особистості, тобто в проживанні й осмисленні приналежності себе до певної культури.

Як свідчить аналіз наукових праць, апарат культурології набуває статусу метанауки, яка намагається осмислити світ як єдине ціле, пояснити суть культурних феноменів, людського буття й історичне призначення людини. Поняття «культурологія», застосовуване до освітньої галузі, включає в себе два основних значення: знання про культуру й теорію культури. Це дозволяє визначити головні засади культурологічного підходу, тобто розглядати культуру як джерело змісту освіти і як метод його дослідження й проектування [4].

Культурологічний підхід до освіти можна трактувати як культурно-історичну парадигму, що йде на зміну розвивальній освіті. Її сутність полягає у визнанні визначальної ролі культури в освіті та вихованні. За такого підходу в процесі виховання і навчання людина не просто вивчає культуру, а проживає і переживає її як свій спосіб життя і діяльності, як певне культурне середовище. У такому аспекті навчальну діяльність на заняттях слід розглядати як приріст культури і її проживання. За такого підходу до освіти враховуються національні, релігійні та історичні особливості суб'єктів навчання, відбувається зближення освіти з їх життям. Оскільки кожна конкретна культура має свій шлях розвитку і характерні особливості, то доцільно саме в ній і здійснювати виховання в діалозі з іншими культурами [1].

Культурологічний підхід допомагає виявити соціокультурні проблеми, розв'язати їх, послуговуючись ідеями і принципами, що відповідають сучасній культурі, і водночас піднімає нові питання, що спонукають до переосмислення сучасної педагогіки:

- які зміни необхідні для поглиблення зв'язків із культурою;
- що саме треба змінювати в теорії освіти, щоб вона відповідала новим культурним ідеям;
- як наповнити зміст і форми освіти культурними компонентами [5].

На теперішній час актуалізація культурологічного підходу обумовлена поступовою інтеграцією національної освіти в контекст загальноосвітньої культури. У такому контексті відбувається формування особистісної картини світу, складається цілісний образ світу, який являє собою відображення власного «Я» особистості. Моделювання картини світу сприяє становленню особистісного образу. Тому реалізація культурологічного підходу на всіх щаблях і рівнях освіти забезпечить його спадкоємність і безперервність.

Культурологічний підхід як методологія розкриває єдність аксіологічного, діяльнісного та індивідуально-творчого аспектів культури, розглядаючи людину її суб'єктом, головною дійовою особою. Як методологічна основа сучасної педагогічної науки культурологічний підхід передбачає використання феномена культури як стрижневого в розумінні і поясненні педагогічних явищ і процесів. Функціональними принципами культурологічного аналізу педагогічних проблем є системна реконструкція культури; облік суб'єктності культурного розвитку і діяльнісного характеру реалізації суб'єктного начала в культурі; єдність нормативного та креативного аспектів буття культури [2].

Незважаючи на те, що поняття «культурологічний підхід» досить часто вживається в наукових працях, у педагогічній теорії недостатньо представлена його змістовно-процесуальна характеристика як сукупності теоретико-методологічних положень, не визначені принципи і алгоритми аналізу педагогічних проблем з культурологічних позицій. Бракує фундаментальних теоретичних досліджень, спрямованих на розробку та

обґрунтування культурологічного підходу як методологічної основи педагогічної науки, визначення принципів, умов і прогнозованих результатів його реалізації в освітній практиці. Разом з тим, не розробленість теоретико-методологічних положень культурологічного підходу гальмує процес реалізації культурних функцій системи освіти і негативно позначається на розвитку педагогічної теорії загалом та освітньої практики, зокрема.

Подолання «роздільної інституціалізації» освіти і культури пов'язано з реалізацією культурологічних функцій освіти, в тому числі професійної, як системоутворюючого чинника єдиного освітнього простору. Зміна освітньої парадигми, перехід на особистісно-орієнтовані технології професійної освіти, спрямовані на розвиток суб'єктності майбутнього фахівця, його професійної культури та креативності у професійній діяльності, сприятиме позиціонуванню закладу вищої освіти як інституту розширеного відтворення і розвитку культури [3].

Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців передбачає необхідність виховання конкурентоздатних фахівців, налаштованих на активну діяльність в авіаційній галузі, що тонко відчують культурне середовище. Поряд з загальноприйнятими аспектами, необхідно враховувати, що професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців повинна сприяти залученню студента як до національної, так і до світової культури. З огляду на вищевикладене, їх професійну підготовку в аспекті культурологічного підходу пропонуємо розглядати як культуротвірний освітній процес, в якому викладач і студент реалізують себе в якості суб'єктів культури, при цьому зміст навчання вибудовується відповідно до змісту професійної культури, широко застосовуються особистісно-орієнтовані педагогічні технології, для оцінки рівня готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності використовуються культурологічні критерії.

У процесі професійного становлення майбутнього авіаційного фахівця як суб'єкта професійної культури під час навчання у закладі вищої освіти відбувається поетапне оволодіння ним змістом професійної культури. Найбільш значущими етапами цього процесу є: освоєння норм і вимог, установок і способів діяльності; засвоєння основних елементів професійної культури; присвоєння цінностей професійної культури, їх внутрішнє прийняття на особистісно-смысловому рівні; трансляції професійної культури в різних актах розгортання і унаочнення суб'єктності.

Культурологічний підхід як методологічна основа професійної підготовки майбутнього авіаційного фахівця характеризується культурною та суб'єктною спрямованістю; ґрунтується на активізації суб'єктності особистості студента при оволодінні змістовним аспектом професійної культури; спрямований на розвиток і примноження суб'єктності студента, розкриття його внутрішнього потенціалу; передбачає двосторонній зв'язок і спільну смислоутворюючу спрямованість діяльності суб'єктів освітнього процесу.

Важливим для дослідження змістовного аспекту культурологічного підходу до професійної освіти майбутнього авіаційного фахівця є узагальнене положення про те, що культура є антропологічним феноменом. За своєю сутністю культура є розгорнута в часі реалізація людини як родової істоти, її буття, спосіб її життєдіяльності. Її підґрунтям служить потреба людини в реалізації тих мотивів, які не є інстинктивними. Культура в цьому сенсі виступає як продукт відкритої людської природи, яка не має остаточної фіксованості.

Культурологічний підхід визначає три основних взаємообумовлених проблемно-смыслових аспектів освіти:

- особистісного зростання за допомогою розширення структур культурної діяльності, особистісного культурно-творчого досвіду, динаміки культури спілкування і комунікації, еволюції кола спілкування;
- зростання рівня культури окремих освітніх процесів, систем, спільнот;
- розвитку і зростання рівня культури освіти як сфери в цілому, зміни соціокультурного контексту освіти.

Результати теоретичного дослідження унаочнюють положення про те, що оволодіння майбутнім авіаційним фахівцем професійною культурою і становлення її суб'єктом є

комплексним, багаторівневим процесом, що охоплює всі етапи його професійної освіти; реалізація культурологічного підходу передбачає системну зміну освітнього процесу у закладі вищої освіти з метою переорієнтування його вектору спрямованості на становлення особистості майбутнього авіаційного фахівця суб'єктом професійної культури.

Сформульовані положення дають можливість визначити тенденції і принципи культурологічного підходу в процесі професійної підготовки авіаційних фахівців.

Генеральною тенденцією функціонування і генезису системи професійної авіаційної освіти як соціокультурної інституції є орієнтація на культурний розвиток особистості майбутнього фахівця.

Дана тенденція унаочнює трансформацію системи професійної авіаційної освіти в принципово нову модель, основою і метою функціонування якої є культурний розвиток особистості професіонала як суб'єкта загальної і професійної культури, фахівця зі сформованим усвідомленням культурної місії і соціальної значущості своєї професії, її місця в структурі суспільної культури.

До принципів, у яких реалізується зазначена тенденція належать: створення єдиного культурно-освітнього середовища закладу вищої освіти; спрямованість професійної підготовки майбутнього авіаційного фахівця на розвиток професійної культури; активація саморозвитку професійної культури студента; взаємозв'язок загальнолюдського і національного в його культурному розвитку.

Принцип створення єдиного культурно-освітнього середовища льотного навчального закладу передбачає створення відповідних кластерів, які в сукупності утворюють єдине культурне середовище, що стимулює розвиток особистості майбутнього авіаційного фахівця, надбання ним досвіду культуро-відповідної поведінки і діяльності, справляє педагогічний вплив на культурну ідентифікацію та самореалізацію творчого потенціалу особистості студента.

Функціями єдиного культурно-освітнього середовища льотного навчального закладу є:

– інтеграція професійного навчання і виховання в процесі педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу з впливом всіх аспектів життєдіяльності закладу вищої освіти і особливо студентського самоврядування на культурну сферу особистості студентів;

– актуалізація потреби студентів до загальнокультурного розвитку і самовдосконалення;

– створення в льотному навчальному закладі культурного середовища (позаурочні заходи, клубна, гурткова, секційна та інша робота), у якому кожен студент може реалізувати свої культурні потреби і запити;

– визначення становлення особистісної та професійної культури студента як пріоритетного чинника його майбутньої професійної діяльності.

Реалізація вказаних функцій дає підстави розглядати льотний навчальний заклад як цілісний культурно-освітній простір, де зароджуються, розвиваються і удосконалюються культурні основи професійної діяльності майбутніх авіаційних фахівців, здійснюється процес виховання їх професійної культури.

Описаний вище принцип взаємопов'язаний з принципом культурного спрямування професійної підготовки фахівців, сутність якого полягає в цілеспрямованому залученні їх до цінностей професійної культури, її суб'єктивації, оволодінні культуро-відповідними способами професійної діяльності та розвитку творчої особистості.

До чинників стимулювання культурно-освітньої спрямованості професійної підготовки майбутнього авіаційного фахівця можна віднести: особистісне прийняття значущості культурного саморозвитку; спрямованість навчально-виховного процесу на прояв та культивування культурних здібностей, організацію самовиховання, самоосвіти та саморозвитку студентів; аналіз та оцінка результатів діяльності студентів під час проходження практики з врахуванням аспектів професійної культури.

Даний принцип реалізується за умови відповідного навчально-методичного і технологічного забезпечення освітнього процесу. Провідним механізмом його реалізації є індивідуальна активність студента, залучення до процесу оволодіння змістом професійної культури його як суб'єкта.

Зважаючи на вищевикладене, виокремлено наступний принцип реалізації культурологічного підходу в процесі професійної підготовки майбутнього авіаційного фахівця, а саме принцип активації саморозвитку професійної культури студента. Навчання, орієнтоване на актуалізацію професійної культури студента може і повинно здійснюватися в просторі цієї культури. Головними ознаками освітнього процесу як простору культури є наявність умов для реалізації потенційних творчих можливостей студента, усвідомлення ним відповідальності за свій професійний вибір, необхідність самостійного оволодіння професійною культурою.

Зазначений принцип містить кілька аспектів. Перший з них полягає в тому, що культурі не можна «навчити» або «сформувати». Професійною культурою студент може оволодіти і розвинути в собі культурними та свідомими діями з культурного самовдосконалення. Педагогічний супровід цього процесу полягає в створенні відповідних умов і розширенні поля діяльності для становлення суб'єктом професійної культури.

Другий аспект полягає у врахуванні індивідуальних особливостей оволодіння професійною культурою, характері перебігу процесу професійного самовизначення особистості.

Третій аспект полягає у взаємодії педагогічного керівництва процесом оволодіння професійною культурою, перебігом професійного самовизначення і усвідомленням єдності цих процесів самими студентами. Без особистісної спрямованості, рефлексивного аналізу перебігу процесу і результатів оволодіння професійною культурою, без вироблення до неї ціннісного ставлення процес становлення суб'єктності у професійній культурі суттєво ускладнюється.

Одним з важливих аспектів реалізації культурологічного підходу у професійній підготовці авіаційних фахівців є індивідуальний характер осягнення культури. Це виражається в тому, що кожен студент в неповторній індивідуальній формі оволодіває змістом професійної культури. Вхідження в нове культурно-освітнє середовище являє собою не просто соціокультурну адаптацію особистості студента, а складне суб'єктна явище, що торкається глибинних пластів свідомості, психіки і виключає будь-яке було насильство або тиск на особистість.

У процесі інтеграції в новий простір професійної культури відбувається внутрішнє прийняття особистістю тих цінностей і норм професійної культури, які найбільшою мірою відповідають її індивідуальному світогляду, інтересам, мотивам, соціокультурному досвіду. Виборче оволодіння цінностями культури забезпечує індивідуалізацію особистості, розвиток її індивідуально-неповторних рис, здібностей, властивостей. У ході такого індивідуального осягнення культури і забезпечується ієрархія установок і орієнтації особистості, проявляється її спрямованість.

Процес індивідуального оволодіння професійною культурою безпосередньо співвідноситься з процесом культурного самовизначення особистості студента, під яким розуміється створення і реалізація системи уявлень індивіда про культурний простір, своє місце і культуру спілкування в цьому просторі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи і осмислюючи вище викладене, дійдемо висновків: перед вітчизняною системою вищої професійної освіти в умовах інтеграції в європейський освітній та професійний простір постають важливі завдання формування особистісної та професійної культури майбутніх авіаційних фахівців, що обумовлено необхідністю їх професійної взаємодії у полікультурному професійному середовищі. Аналіз державних стандартів, освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм підготовки авіаційних фахівців засвідчує, що культурологічна компонента в них представлена недостатньо; культурологічний підхід розглядається метапринципом функціонування і розвитку освіти, унаочненням ідеї гуманізації

і гуманітаризації в контексті світової і національної культур, орієнтуючи особистість на смислопошукову, творчу, розвивальну діяльність; культурологічний підхід у професійній освіті – це сукупність методологічних прийомів, що забезпечують аналіз освітньої сфери через призму системоутворюючих культурологічних понять, таких, як культура, культурні зразки, норми і цінності, уклад і спосіб життя, культурна діяльність і інтереси тощо. Культурологічний підхід змінює уявлення про основоположні цінності освіти як виключно інформаційно-знаннєві і пізнавальні, розширює культурні основи змісту навчання і виховання, вводить критерії продуктивності і творчості в діяльність педагога і вихованця; культуротвірний феномен професійної освіти майбутніх авіаційних фахівців як соціокультурного інституту слугує каналом трансляції професійної культури. В основу культуротвірної професійної освіти має бути покладено ідею забезпечення цілісності освітнього процесу льотного навчального закладу на кінцевий результат – становлення майбутнього авіаційного фахівця як суб'єкта професійної культури авіаційної галузі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці моделі культурологічної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у закладі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону: РГПУ, 2000. 277 с.
2. Бойчук Ю.Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 9. С. 121–124.
3. Крылова Н.Б. Культурные модели образования с позиции постмодернистской педагогики. Новые ценности образования: Культурные модели школ. М.: Инноватор, 1997. Вып. 7. С. 185–203.
4. Тушева В.В. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів музики. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2016. № 4 (86). С. 155–161.
5. Чередніченко Г.А. Культурологічний підхід до формування особистості майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2007/1/66.pdf>.

References

1. Bondarevskaya, E.V. (2000). *Teoriya i praktyka lichnostno orientirovannogo obrazovaniya [Theory and practice of personal-oriented education]*. Rostov-na-Donu. RSPU, 277 p. [in Russian].
2. Boichuk, Yu.D. (2009). *Kulturolohichnyi i aksiolohichnyi pidkhody do formuvannia ekoloho-valeolohichnoi kultury studentiv vyshchikh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [The cultural and axiological approaches to the formation of ecological and valeological culture of students of higher pedagogical educational institutions]*. Visnyk NTUU "KPI". Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika, № 9. S. 121–124 [in Ukrainian].
3. Krylova, N.B. (1997). *Kulturnyie modely obrazovaniya s pozytsyi postmodernystskoi pedagogyky [The cultural models of education from the standpoint of postmodern pedagogy]*. Novyie tsennosti obrazovaniya: Kulturnyie modely shkol. M.: Ynnovator, Vyp. 7. S. 185–203 [in Russian].
4. Tusheva, V.V. (2016). *Kulturolohichnyi pidkhid yak teoretyko-metodolohichna osnova stratehii formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnikh vchyteliv muzyky [The cultural approach as the theoretical and methodological basis of the strategy of formation of the science research culture of the future teachers of music]*. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, № 4 (86). S. 155–161 [in Ukrainian].

5. Cherednichenko, H.A. Kulturolohichniy pidkhd do formuvannya osobystosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Elektronnyi resurs] [*Culturological approach to the formation of future specialists' personality in the process of professional training*] / H. A. Cherednichenko. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2007/1/66.pdf> [in Ukrainian].

LESHCHENKO Gennady, doctor of pedagogical sciences, associate professor, Head of the Department of Search, Rescue, Aviation security and special training, Kirovograd Flight Academy National Aviation University.

CULTURAL APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE TRAINING OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

Abstract. *The article analyzes the training of the future aviation specialists in the context of the cultural approach. The author substantiates theoretically the expediency of introducing the cultural approach into the process of professional training of future aviation specialists, which will contribute to the formation of the holistic system of world perception, to the increase of their general culture, as well as the formation of the subject of professional culture. It is noted that the modern educational paradigm is based on the approaches aimed at forming values and meanings of activity, the culture of modern specialist. Under such circumstances, the cultural approach becomes one of the main methodological approaches in the organization of the educational process in the high school.*

The author supposes that the cultural approach to education can be interpreted as a cultural-historical paradigm, which replaces the developing education. Its essence is the recognition of the decisive role of culture in education and upbringing. Under this approach, in the process of education and training, a person does not just study culture, but lives and experiences it as ones own way of life and activity, as a particular cultural environment.

The article argues that the cultural approach as the methodology reveals the unity of the axiological, activity and individual-creative aspects of culture, considering the person as its subject, as the main doer. As a methodological basis of the modern pedagogical science, the cultural approach involves the use of the phenomenon of culture as a pivot in understanding and explaining the pedagogical phenomena and processes.

The following functional principles of cultural analysis of the pedagogical problems are considered such as the systemic reconstruction of culture; the accounting of the subjectivity of the cultural development and the activity character of the realization of the subjective baseline in culture; the unity of normative and creative aspects of the existence of culture.

The author of the article proposes to consider the professional training of future aviation specialists in the aspect of the cultural approach as a cultural opening educational process, where the teacher and the student realize themselves as subjects of culture, while the content of education is built in accordance with the content of professional culture, person-oriented pedagogical technologies are widely used, the cultural criteria are used to assess the level of readiness of the future specialist for professional activity.

Key words: *cultural approach, professional training, professional culture, methodology, cultural and educational environment.*

*Одержано редакцією: 23.08.2018 р.
Прийнято до публікації: 31.08.2018 р.*